

GAZÂLÎ,  
ADALET VE SOSYAL ADALET

Sabri Orman

İktisat Yayınları – 17  
İktisat Risaleleri Dizisi – 1

Orman, Sabri, *Gazâli, Adalet ve Sosyal Adalet*

*Yayına Hazırlayan:* Merve Akkuş Güvendi  
*Musahhih:* Muhammed Aydın

*Tasarım:* Seyfullah Bayram

*Baskı:* Limit Ofset - Sertifika No: 28397  
Litros Yolu 2. Matbacılar Sit. ZA13 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul

Tel: +90 216 212 567 45 35

1. Baskı: İstanbul, 2018

ISBN: 978-605-67900-6-5

© İktisat Yayınları, 2018

*Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.*

İktisat Yayınları

Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok.

Güteryüz Apt. No:9 Daire:3 Kadıköy / İstanbul

Tel / Faks: +90 (216) 418 20 10

[www.iktisatyayinlari.com](http://www.iktisatyayinlari.com)

İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve  
İslam İktisadı Araştırma Merkezi'nin ortak markasıdır.

---

#### KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Orman, Sabri.

***Gazâli, Adalet ve Sosyal Adalet***

1. Baskı, x + 90 s., 13.5 x 21 cm

*Kaynakça ve dizin var.*

ISBN- 978-605-67900-6-5

1. Gazâli 2. Adalet 3. Sosyal Adalet

---

**GAZÂLÎ,  
ADALET VE SOSYAL ADALET**

Sabri Orman

**iktisat**  
yayınları

### **İktisat Risaleleri Dizisi**

Bu dizide, alanında ileri düzeyde uzmanlaşmış isimlerden iktisatla ilgili temel kavram ve meselelerle alakalı kısa ve özgün incelemelere yer verilmektedir.

## **Sabri Orman**

Sabri Orman, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdikten sonra 1980 yılında anılan Fakülte'ye asistan olarak girdi. Bir yıl sonra aynı Fakülte'den "İktisat Doktoru" unvanı aldı. 1982 yılı sonunda Yardımcı Doçent olarak Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü'ne geçti. Aynı bölümde 1986 yılında Doçent, 1993 yılında Profesör oldu ve 2003 yılında emekliye ayrıldı. 1989-1990 ders yılında London School of Economics and Political Science'da "Research Scholar" statüsünde çalışmalar yaptı. 1992-1994 yılları arasında Malezya'daki International Islamic University, İktisat Bölümü'nde, 1995-1997 ve 2002-2006 yılları arasında yine aynı ülkedeki International Institute of Islamic Thought and Civilization'da İktisat Profesörü olarak görev yaptı. 2007-2009 yılları arasında İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde Rektör Yardımcılığı ve 2009-2011 yılları arasında aynı Üniversite'de Rektörlük görevinde bulundu. Sabri Orman'ın beşi telif, altısı edisyon ve ikisi tercüme olmak üzere onüç adet kitabı ve çok sayıda makalesi bulunuyor.



# İçindekiler

## Önsöz

|                                                          |    |
|----------------------------------------------------------|----|
| Giriş                                                    | 1  |
| Sosyal Adalet ve İlgili Bazı Kavramlar                   | 4  |
| Metodoloji Meselesi                                      | 9  |
| Gazâli ve Adalet Meselesi: Bir Kavramsal Harita Denemesi | 13 |
| Kaynaklar                                                |    |
| Kavram ve Tanım                                          |    |
| Gazâli'nin Adalet Tanımları                              |    |
| İstılah Lügatlerinde Adalet Tanımları                    |    |
| Tasnif ve Bir Kavramsal Harita Denemesi                  |    |
| İlahi Adalet                                             | 25 |
| Ferdî veya Bireysel Adalet: Ahlâki Adalet                | 31 |
| Sosyal Adalet (1): Sosyalin Önceliği veya Öncelenmesi    | 34 |
| Sosyal Adalet (2): Fert ve Adalet                        | 40 |
| Fertler Arası İlişkilerde Adalet ve Zulüm                |    |
| Fert ve Toplum İlişkilerinde Adalet ve Zulüm             |    |
| Sosyal Adalet (3): Toplum ve Adalet                      | 44 |
| Farz-ı Kifâye ve Sosyal Sorumluluk / Yükümlülük Meselesi |    |

|                                                                                          |           |
|------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| Makâsidu's-Şerîa, Maslahat Teorisi ve Sosyal Adalet                                      |           |
| Sosyal Adalet (4): Devlet ve Adalet                                                      | 52        |
| Sosyal Adalet (5): Çift Özneli ve Çift Yaptırımlı Bir Sosyal<br>Adalet Örneği veya Zekât | 57        |
| Adalet ve İhsan                                                                          | 64        |
| Genel Değerlendirme ve Sonuç                                                             | 65        |
| <b>Notlar</b>                                                                            | <b>77</b> |
| <b>Kaynakça</b>                                                                          | <b>83</b> |
| <b>Dizin</b>                                                                             | <b>87</b> |

# Önsöz

Ebû Hâmid Gazâlî'nin (1058-1111) düşünce mirasına doktora tezi çalışmamdan itibaren başlayan ilgim elinizdeki çalışmayla devam ediyor. Doktora tezim *Gazali'nin İktisat Felsefesi* adıyla yayınlanmış (İstanbul: İnsan Yayınları, 1984) ve daha sonra mükerrer baskılar yapmıştı.

Bir doktora çalışması her zaman onun esas ürünü olarak ortaya çıkan tezden fazlasını ifade eder. Nitekim bizim örneğimizde de çok geçmeden tez çalışmamda değerlendiremediğim malzemeye dayalı yeni bir Gazâlî çalışması ortaya çıktı: *Gazali-Hakikat Araştırması, Felsefe Eleştirisi, Etkisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986). Bu kitap da aradan uzun yıllar geçtikten sonra bir bölüm ilavesiyle yeniden basıldı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013).

Yukarıdaki iki çalışmayı büyük ölçüde onlara dayalı Gazâlî'ye dair iki İngilizce yayın takip etti. Elinizdeki kitapçık ile ise yine doktora yıllarından kalma diğer önemli bir malzeme seti gün yüzüne çıkma fırsatı buluyor. Yalnız hemen ilave edelim ki bu kitapçık, yukarıda bahsedilenlere ilaveten zaman içinde biriken ve bu çalışma için özel olarak derlenen yeni bilgi malzemesini de içeriyor.

Rahatlıkla denebilir ki bu kitapçık, bilebildiğimiz kadarıyla Gazâlî düşüncesinin daha önce hiç gündeme gelmemiş bir yönüne ayna tutuyor: İnsan davranışlarında ve onların ahlâki olarak değerlendirilmesinde sosyal olana öncelik verilmesi veya sosyalin öncelenmesi. Bunu çok kısa olarak ahlâki değerler sisteminde *geçişsiz* olanlara kıyasla *geçişli* faziletlerin daha makbul; *geçişli* reziletlerin ise yine *geçişsiz* olanlara kıyasla daha menfur görülmesi şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu çalışmada ayrıca Gazâlî'nin hukuk ve ahlâka dair son derece dikkate değer iki ayrı yaklaşımını sosyal adalet perspektifine veya sosyal adalet meselesini bu iki yaklaşımın perspektifine yerleştirmeye çalıştık. Bunlardan birisi, onunla ilgili çalışmalarda önemiyle orantılı bir şekilde fark edilmediğini düşündüğümüz son derece ilginç *farz-ı kifâye* yaklaşımı, diğeri de onun aynı derecede ilginç ve önemli ama nispeten daha iyi bilinen *masâlih* ve *makâsidu's-şerîa* yaklaşım veya teorileridir. Burada önemli olan bu çalışmada, bu iki yaklaşımın birer sosyal veya kolektif sorumluluk/yükümlülük referansı olarak kullanılabileceğinin gösterilmiş olmasıdır.

Son olarak her çalışmamızda yaptığımız gibi bu metinle ilgili düşüncelerini bizimle paylaşmak isteyebilecek okuyucularımız için e-mail adresimizi ekliyoruz: [ormans@gmail.com](mailto:ormans@gmail.com).

Sabri Orman

İstanbul, 19 Nisan 2018